

Szabadságon *

Hideg a fűtetlen vonatfülke, de Péter erről most nem vesz tudomást. Hazamegy szabadságra, haza a hátszágba. Emberek közé, legalább is civilek közé, asszonyok közé. Valami megbizsereg benne és szédült gondolatok nyüzsögnek agyában. Talajtalanul lebeg, mert nem tudja már maga elé képzelni az otthon képét, a front képe meg már halványodik benne. Nem is gondol rá szívesen a sűrű front-hétköznapokra. Nincs egyetlen épkezláb gondolata, nem gondolkodik egyáltalán, inkább csak túri, hogy átrohanjon rajta egy-egy gondolatfoszlány, amely meghal benne, mielőtt kialakulhatna, egy-egy kép, amely belőle fakad és belészakad vissza, egy-egy röpké benyomás, amelynek nincs ideje hozzá, módja, hogy nyomot hagyjon benne. Négy napja utazik már, előbb nyugatra vitte a vonat, az ország központja felé, Pestnek, azután délre, át az álló-vágtató rónán, a folyókon-hidakon és át valami szörnyű apátian, amely ha előtte néha mégis kiszakad, csunya sebek tárulnak fel akkor végig az országon.

Csak röpké beszélgetéseket folytat Péter, mert jönnek és mennek az emberek, mert egyre új utasok jelentkeznek. Sorakoznak a képek és szavak, a színek és arcok, amelyek egyre változnak körülötte a vasúti kocsiban, ahol egyedül ő képviseli az állandóságot, az örökkévalóságot talán. Már négy napja változnak körülötte egyre az útítársak, és a mindig új arcok miben sem különböznek a régiektől, a témák is egyre újak és ugyanazok, csak zsonganak a fülébe a nagy álmatlanságban a szavak, amelyek egyre újak és mások és egyre mégis ugyanazt a lehangoló-kese-redett értelmet, életet tükrözik feléje.

A csernovici ruhatári lány, aki ott aludt a kofferek között, Heinét és Schumannt emlegette, hogy felköltötte az éjféle hideg állomás romjai fölött, de saját nyomorúságát siratta a versben és a muzsikában. Érett-ségizett garderóbos lány a kofferek helyén. A vecsési intelligencia két hölgye a pesti második osztályú fülkében Péter felé sápitózik: Nem kel-fünk szóval?! Rendben van, de azért reméljük, nem ítél el, de megengedi, hogy mi is élni akarjunk. Élni csak kell és különben nincs miből. És a férjünk, hazajő-e valaha is?!

Már rég kiszálltak a vecsési hölgyek is, de Péterben még álomszerűen tovább zsonganak a szavak: »Háromhetes asszony voltam... háromhetes asszony voltam... és jött a háború és jött a háború.« Zúgnak, csörögnek a kerekek, zakatol a vonat, jönnek-mennek új emberek régi szavakkal,

*Részlet a szerző most megjelenő „Hétköznapok” c. regényéből.

régi emberek új szavakkal és zsong, zümmög benne és összeolvad egy egységes erdőzúgásba, amelyben megkavarodnak, megkeverednek a levelek és az avar kissé csípős, kicsit rothadásos száraz illata ősi patinával von be mindent. »Háromhetes asszony és jött a háború... a háború...«

— A gazdáknak a bőrük alatt is pénz van, mi meg nyomorgunk... — szól valaki mellette, Péter válaszol is, nem tudja, ő mondja-e a szavakat, vagy a megkavart avar valamelyik levele susog, de hullnak még egyre a falevelek és itt-ott tövestől csavar ki a szél fákat és odacsapja, hullatja őket az avarra.

— A jegyző meg csak basáskodik. Alkinek van szép lánya, asszonya, és odafeketi, annak van cukra, mindene. De ha már ráncos valaki asszonyfia, az aztán éhen döngölhet.

— Az öklét mutassa neki, ne a micsodáját, — mondja valami fiatal frontbaka, mert Péter tiszt létére már átült a harmadik osztályba és fülel, figyel és álomban hallja a zsongó szavakat, amik egyetlen mondat részei mind: a Kárpátokban, Vecsésen, a Tisza partján és a bánáti rónákon.

— Gyorsan jár fiam a golyó, aztán meg, tudja isten, fiatalnak itéli mindenki az életét. Mert a csendőrök levetik ám a fehér kesztyűt, ha hozzánk nyulnak.

*

Az álom folytatódik benne odahaza is tovább. Zakatolnak benne a hallott, átélt szavak és a vonat kerekei is, csattognak a sínek és nem hiszi, hogy anyja, nővérei, csókolgatják, fogadják valami bensőséges, letompított, halk, szomorú örömmel. Tudja, hogy mindezt nem érdemli meg, tudja, hogy hamisan látják őt és úgy látják, olyannak, amilyenek nem is szabad, hogy lássák. Mert benne látják a szabadítót, tőle várnak mindent, életet, örömet, szabadulást és ő tudja, hogy ő nem hozza mindezt, hogy tulajdonképpen mindenki csak a saját maga szabadítója lehet. Mindenki maga kell, hogy harcoljon az életért, a békéért, az emberi méltóságért. Nem. A nagy várakozás nem neki szól, ő nem a szabadító, ő csak mindennapi szürke, csukaszürke árny, talán ébresztő és emlékeztető. De ennél nem több. Ő nem hoz napsugarat, nem hoz vikendes hangulatot az örömtelen, szürke robot taposómalmába. Ő csak a kérdő pillantását hozta el: Meddig tűritek még? És felkiáltójeles, lobogó, ritmikus tűzét, hogy — rajta!

Csak a frontról ne kérdezzék. Szürkén legyint, hessegeti el magától a képeket, a szürke, hétköznapi unalmak, a hosszú időtlen sorvadás áporodott levegőtlenységét. Az oroszok? — kérdezik. Erre már felvillan a szeme. Azok merték aktivitásba lendíteni még el nem szitt, ki nem sziklakt életnedvüket, életkedvüket. Azok átszabják a világot, a világukat! A szemek felizzanak, hozzáizzanak, de újra tőle, Pétertől várják a kezdeményezést, a tettet, a mentési akciót, az erő megnyilatkozását. És Péterben zsonganak a vonat kerekei, a vecsési hölgy szavai és a fiatal baka szava: Öklöt formázz felé!

*

Az iskolában, — ahová elviszi a lába, maga sem tudja, mért és mikor a zsongó zsidbadtságban, — az igazgató a tanári szobában meséli régi korszakállás vicceit, amelyeket Péter az első osztálytól kezdve megszokott tőle. Persze előrebocsátotta mindig: »Talán már meséltem is ezt nektek?« És Milán, a Lysoform Pali, és Dezső kórusban harsogták feléje: »Nem, igazgató úr, még nem tetszett mesélni. Mondja már!« »Bizonyára a »b« oszt-

tályban mondtam akkor, « és mondja századszor az anekdótát és Dezső és Milán harsogva kacagnak, csak Péter és Dánó komorak-komolyak és az igazgató kicsit tótos akcentussal, mert felvidéki ember, fordul feléjük: »Túlmagas? Nem értették meg?!«

Most is toronymagasságban hiszi magát a többiek fölött és mondja régi körszakállas meséit a magyar győzelemről, magyar erkölcsi igazságról. Az oroszokat már letepertük. Most aztán nyugat felé esoportosítjuk át a főerőket, a súlypontot áttesszük. Hatalmas, felszabadult erőinkkel most döntő csapást mérhetünk rájuk is. A kongregációs tanárok helyeselnék és Péter körülnéz a tanári szobában. Szóval, ez a tanári szoba. Ilyen belülről. Semmi titokzatos sincs benne. Csak dermedt, körszakállas gondolatok és a külvilágtól, külső levegőtől elzárt katedrai magányosság. Mitsem tudnak a vecsési hölgyről és nem ismerik a baka öklét, ami most még súlyos szó csupán, mitsem tudnak a frontok új, támadó, kelő erkölcséről. Nem látják, hogy körülöttük menthetetlenül bomladozik, roska-
dozik, omladozik a régi épület, csak szajkózzák a 14-ben betanult szavakat, csak kérődzik az agyuk a sivár elszigeteltségben.

— Luxárdó generálisnak elég nagy az áttekintése. Ő előttem bejelentette, hogy elvesztettük a háborút, — mondja Péter és az igazgató értetlen-értelmetlenséggel néz rá, mint egykor, amikor mondotta Péternek: »Túlmagas, nem értette meg?« És Péter szinte hallja a belső zsongást, Milán szavát, ahogy odasúgja: »Ne vess, te barom! Várj, majd megcsiklandozlak!«

— Hogy a háborút elvesztettük, azzal a hadvezetőség már 1916-ban tisztában volt, — szólal meg mellettük Minkovszki, magas termetét kissé meghajlítva, hogy nagyon túl ne vállalja Pétert és az igazgatót. Persze annak dacára folytatta a háborút. Aki hazafi, igaz hazafi, tudja, hogy értelmetlenségében pusztá öldökléssé aljasult már rég a háború! Veréb Minkovszkinak helyesel és hozzáteszi: Csak azt csodálom, hogy még fel nem göngyölödtek a frontok.

Az igazgató hápog, magánkívül van, de még nem határozott. Nem tudja, mi most a teendője. Jelentse az ügyet a felsőbb hatóságoknak, a csendőrségnek, vagy kérjen írásos nyilatkozatot Verébtől és Minkovszkitól a fegyelmi eljárás megindítására. Sarkon fordul, faképnél hagyja őket és a kongreganista tanárokkal folytatja a beszélgetést.

— A front felgöngyölődése tulajdonképpen megkezdődött, — mondja Péter. — A nyári offenzívát győzelmesen fejeztük be, ahogy az igazgató úr mondotta, de ez nem emelte a katonai morált. Sokkal fontosabb eseménye volt a frontnak — az orosz fegyverszünet napja.

— Erről, erről beszéljen, — kiált fel Minkovszki és toronymagasságra emelkedik fölübük, átfogja kettejüket és meghittten vonja be őket egy ablakmélyedésbe. Kint, az ablak alatt, csillogósan szállingóztak a januári hópelyhek... 1918 januárja volt.

*

Péterben zsonganak, forrnak a gondolatok és minden kép és minden szófoszlány és gondolatszilánk egy egységes keretbe áll benne össze, hogy a nagy egységben külön sem tudja választani már az elemeket. Csak suhannak el a képek, élmények és belevesznek az egységesen kialakuló szöttekbe. Őszi anyjának szava különösen szörnyen kísérti és felriasztja álmából is éjjelente. Mert elment. Úgy érezte, kötelessége ez az anyával

szemben, akinek halott fiát ő temette el: »Megbocsát, — mondotta a fekete selyembe öltözött asszony — megbocsát, hogy nem időzhetek el magával, az autó már vár rám...«

...Egykori kádere, a vadászzászlóalj mulatságot rendezett, bevárta elsejét, az új év első pillanatait, az új évet, amely a győzelmet fogja meghozni. A győzelmet, a központi hatalmak győzelmét az ántánt fölött. »Hoch! Hurrá! Éljen!« A központi hatalmak győzelme! Kavarodás, keveredés, csillognak a kristálypoharak és csillog bennük az ital. Csillognak a szemek, a lányok behullanak a tisztek karjába, csak Péter érzi magát szőnyű egyedül; nincs senki körülötte, aki embernyi ember, jóbarát. Nők felé izzana, de sehol senki barátai közül: sem nővérei, sem egykori röpke szerelmei, barátai, senki körötte. »Csak a pénzesek jelentek meg és akik itt remélik a pénzeket,« — mondja Milán.

Milán és Márkó szavai zsonganak Péterben még soká, mielőtt behullnak ezek is a nagy egységes szötesbe, mint annak szerves, külön már fel sem ismerhető része; és zsong és vonz ez az egységes egész, taszít és megcsodálkoztat! Nevettek akkor Milán és Márkó, nevettek az »éljen a győzelem« kiáltásokat és az új esztendő életét felírásokat. De helyesletek és énekeltek és éljeneztek és egymásra mosolyogtak maguk is. »A mi győzelmünkre! Az ántánt győzelmére!« »A szerb győzelemre!« Összenevetnek: »A mi győzelmünkre isznak!« Péter csatlakozik hozzájuk: »A mi győzelmünkre! Az igazság, az új élet győzelmére!« De Milán visszautasítja Péter szavát. »A nagyszerb állam győzelmére!« — és utolsó csöppig üríti poharát. — Mióta, — kérdezte Péter, — mióta vagy nagyszerb? Az iskolapadban még piros-fehér-zöld színű voltál és Márkó ellen foglaltál állást a pör idején?! »Márkó azóta megbocsátott,« — nevet vissza Milán, az egykori Lysoform Pali, a kuplé-énekes, — »megbocsátott és most egy úton járunk. Hiszen, innen int a győzelem, a jövő!«

*

Péterben végül is kialakult egy egységes gondolat. Úgy érezte — egyetlen gondolat az, ami kikívánkozik belőle, — és hozzáült, hogy átélje, átmentse a papírra, mert amíg benne van a gondolat, nem hagyja nyugodni és addig nem tud kitisztulni az agya, addig csak zsong-zsibbad és zúg benne minden és nincs ehhez hozzászokva, így nem is lehet élni: világos, kristályos agy nélkül, így soha egy szavában, egy cselekedetében sem biztos, minden álomszerűen elmosódott, mert addig ő nincs is, addig csak a gondolat van és elnyom és elmos benne mindent. »Egy röpke gondolat, kiírtom magamból, hogy szabaduljak tőle és újra a régi aktív ember lehessenek,« — ez zsong csupán benne és ír, ír órákon át, már napokon át és nem jár ki a házból, nem jár a lányok közé, a volt diáktársak közé, a tanárok közé, nem jár ki a havas napsütésbe, a hulló hópelyhek közé, amelyek neki nem árthatnak, mert prémes ulánkája megvédi minden fagytól, hótól, de ő ül, csak megül odabent, ír és nem lát, nem hall semmit, hiába hívják, szölongatják, hiába látogatják, ha fel is kel és jár-ke, vagy ebédhez ül, üres és réveteg a szeme, nincs benne egy szikrányi élet, hogy körülötte már félnek, meghibbant talán odakünn és csak fut vissza, írásához, rója a betűket, szántja a papírt és még mindig teli, megtelt, még mindig nem ürült ki és érzi, belepusztul, ha teljesen, utolsó betűig ki nem adta, ki nem írta azt, ami mélyen, nagyon benne van, régtől fogva, világ teremtése óta belpagyazva...

Aztán hirtelen üressé válik. Körültekint és lassanként ráismer a szobára, az emberekre, a körülötte folyó életre. Mosolyog. Jólesőn nevet az emberekre. Aktívna, embernek érzi magát újra. Minden fájás, minden keserűség, fájdalom és a körülötte zajló élet minden átka ott van a papíron és ö-könnyű, madárkönnyű, érzi, hogy röpködni tanult meg e pár nap alatt, amíg ott ült egy helyben az íróasztalnál.

Nem tudja, hogy értékes-e, amit megírt, Kicsit szeretné tudni, de inkább vág belé a másik gondolat: ezek a gondolatok, a mai élet adása, a körülötte folyó élet adása harcba, lázadásba, forradalomba visz, öklöt formáztat, úgy ahogy a baka mondta a vonaton. Ezt nem szabad itt hevertetnie, ez nem feküdhethet itt a fiókban. Az emberek között a helye, kerengenie kell, élnie kell minden sorának, minden szavának. Közölni akarta magát, harsognia kell és harsogni akar.

Megkerüli a cenzúra. Ujságcikknek túlnagy az írása különben is. Broszúrát, kis füzetet tesz ki az, ami ismertet és bemutat és harcba lázít. Elviszi a nyomdába. Valamikor osztálytársa volt a szedő. Valamikor, az alsó osztályokban. Azután kimaradt, nyomdászinas lett belőle. Hozzáfordul.

— Okos írás, — mondja a szedő. — Átment a cenzurán?

Egymásra nevetnek és megértik egymást: »Rendben van, meg fogom csinálni. Minden rendben lesz.« Azután újra hozzáteszi: »Van benne lázadó erő. Lesz hatása. De, az ideológiád nagyon zavaros. Te nem vagy marxista?!«

— Nem, — mondja Péter, — még nem is vagyok vele tisztában tulajdonképpen, mi is vagyok. Csak a Kiáltványt olvastam Marxtól, még diákkoromban.

— Tanulmányoznod kell, — folytatja Vélykó, a szedő. — Be kell, hogy kapcsolódj. A munkásmozgalomba. Nekünk szükségünk van értelmiségiekre. Neked meg ideológiára és mozgalomra. Osztályharc nélkül nincs sem béke, sem nemzeti szabadság. Te szinte meg sem emlited az osztályharcot.

Napról-napra beszélgetnek Péter és Vélykó. Odaát Belgrádban a szocialisták annakidején, — mondja Vélykó, — a háború ellen szavaztak. Ott voltam akkor. Itt meg csak most ébredünk.